

Historische Kring IJsselstein 83 (dec. 1997)

<https://hdl.handle.net/1874/10068>

.....verdediging van de historische kwaliteit

1297 - Berthe van IJsselstein verdedigt tot het laatst het kasteel

1997 - HKIJ verdedigt de historische kwaliteit van wat ons rest

"De realiteit van de verstedelijking is onontkoombaar. En dus is het begrijpelijk dat het bouwkundig element veel aandacht krijgt. Het is echter niet juist dat daarbij de natuurlijke context, te weten het landschap, het water, de bodem en de lucht- het licht, op de achtergrond raakt. Deze natuurlijke elementen zijn onmisbaar om de essentie van de cultuur, ook die van de stedenbouw en de architectuur, te ervaren."¹

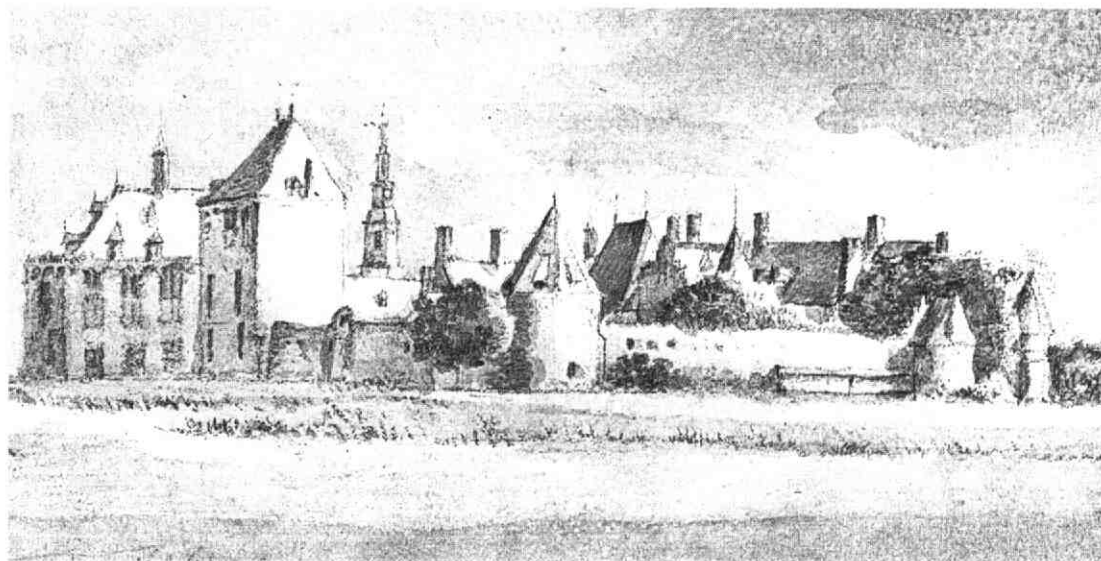
INLEIDING

De verwickelingen rond het kasteelgebied hebben de laatste jaren de IJsselsteinse gemoederen danig in beroering gehouden.

Het is duidelijk geworden dat het een 'kwetsbaar' gebied is, waarmee voorzichtig moet worden omgegaan. Na de sloop van de kleuterschooltjes aan de Touwlaan is de discussie losgebarsten of die plaats weer bebouwd moet worden en zo ja in welke mate.

Vanaf 1990, toen de eerste signalen ons bereikten dat de kleuterschool gesloopt zou worden, heeft het bestuur van de Historische Kring op het standpunt gestaan dat het kasteelgebied onbebouwd dient te blijven. Bij een absoluut aangetoonde noodzaak zou in het uiterste geval aan een bescheiden bebouwing gedacht kunnen worden die de massa van het gesloopte schoolgebouw niet overschrijdt.

Inmiddels is het zover dat er plannen zijn om het gebied van 3000 m² te bebouwen met 36 woningen. Zonder een waardeoordeel uit te spreken over kwaliteit en vorm van de plannen, is op grond van de grote cultuur-historische waarde van het gebied met kasteeltoren, bebouwing op deze schaal voor het bestuur van de HKIJ onacceptabel. Het bestuur heeft vanaf 1990 getracht deze visie, met argumenten omkleed, op het gemeentebestuur over te brengen. In oktober 1997 is er door de HKIJ, in samenwerking met beeldend kunstenaar Wim van Sijl en architect Walter van Meyl, een alternatief plan gepresenteerd voor het gebied waarbij de cultuur-historische waarde optimaal tot zijn recht komt. Voor de publicatie in de HKIJ reeks is het plan aangevuld met een cultuur-historische waardestelling.

'Ysselstein, aan de achterzijde, met de kerktoren'.

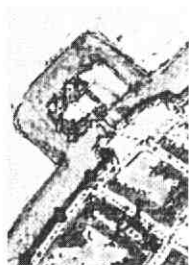
Tekening door R.

Roghman uit 1649.

Amersfoort, museum Flehite, in dépôt bij het RAU.

Detail van de kaart door Jacob van Deventer uit 1565.

(zie HKII uitg. 4 van september 1977)

CULTUUR-HISTORISCHE WAARDEBEPALING

De waarden van het terrein bij de kasteeltoren zijn te onderscheiden in reële en potentiële waarden.

DE REËLE WAARDEN

• Historische waarde

In 1144 werd er voor het eerst melding gemaakt van een heer van IJsselstein². IJsselstein is een van de bastiden³ die in het grensgebied tussen Holland, het Sticht en Gelre in de veertiende eeuw werden gesticht. Dergelijke steden waren niet alleen een statussymbool om de macht van de stichter uit te stralen, maar ze dienden ook ter ondersteuning van het kasteel en de kasteelheer. IJsselstein is gesticht op gronden van de heren van IJsselstein.

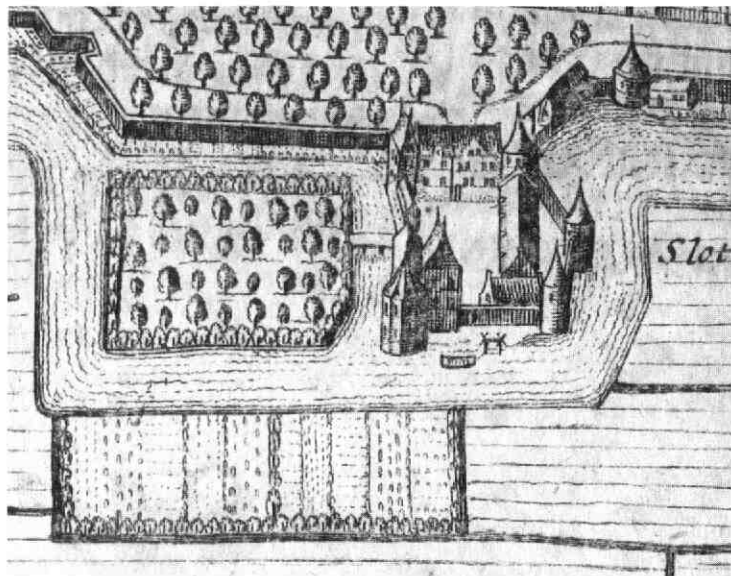
Vanuit het kasteel werd de stad vanaf circa 1300 in fasen ontwikkeld. In 1390 werd de stad door Heer Arnold van Egmond voorzien van muren, poorten en torens. Het stadsgedeelte dat thans nog Nieuwpoort heet, werd ook omgracht. Na de oorlog van 1416-18 liet Jacoba van Beieren met Utrechtse hulp de stad afbreken. In 1466 werd de stad op ± 60 % van de oude oppervlakte herbouwd. De terreinen rond het kasteel zullen aanvankelijk gebruikt zijn als moestuinen en boomgaarden. Het is vanzelfsprekend dat een kasteel dat in 1297, in 1349, in 1356, in 1416-18, in 1466, in 1482, in 1510-11, en in mindere mate gedurende de Tachtigjarige Oorlog in oorlogen verwickeld was, geen uitgebreide tuinen rijk was.

In 1528⁴ werd de kasteeltoren gebouwd door de Mechelse bouwmeester Rombout Keldermans. Uit die tijd kan men in archiefstukken sporadisch opmerkingen tegenkomen over de groene omgeving van het IJsselsteinse kasteel; men heeft het dan over een "moeshof", over een "hoftuin achter de stal",

over een "tuin op het slot aan de wal". Op de kaart van Van Deventer⁵ uit 1565 is een gedeelte van het eiland aan de noordoostzijde van het kasteel onbebouwd⁶.

Tevens wordt er d.m.v. een stippellijn op die kaart aangegeven dat er een pad liep over het gedeelte dat later nog bekend bleef als "De Hofkamp"⁷. Er zijn tekeningen bewaard gebleven uit 1646⁸ waarop een siertuin op het eiland kan worden afgeleid. Op een tekening uit 1731⁹ bevindt zich op het eiland een 'parterre de broderie'.

Enige decennia later werden buiten de kasteelgracht een 'broeierij' en een 'Engels Plantsoen' aangelegd. Ook werd een speelhuisje gebouwd op het eiland dat de 'binnentuin' genoemd werd; op dat binnentuineiland bevond zich eveneens een hoenderpark. Delen van de kasteelgracht - met name de gracht tussen kasteel en eiland - waren in gebruik als visvijvers. Vermoedelijk stonden in de binnentuin ook de Martavaan en een Herculesbeeld op blauwarduinen sokkels, waarover melding wordt gemaakt in de archiefstukken.

Boven:
Plattegrond van Boxhorn naar de situatie tussen 1607 en 1632. (2x detail).

Hiernaast:
De kasteeltoren in 1997 vanuit het standpunt van de tekening van Roghman. De bouwplannen van 5 hoog zullen de kasteeltoren aan het zicht onttrekken.

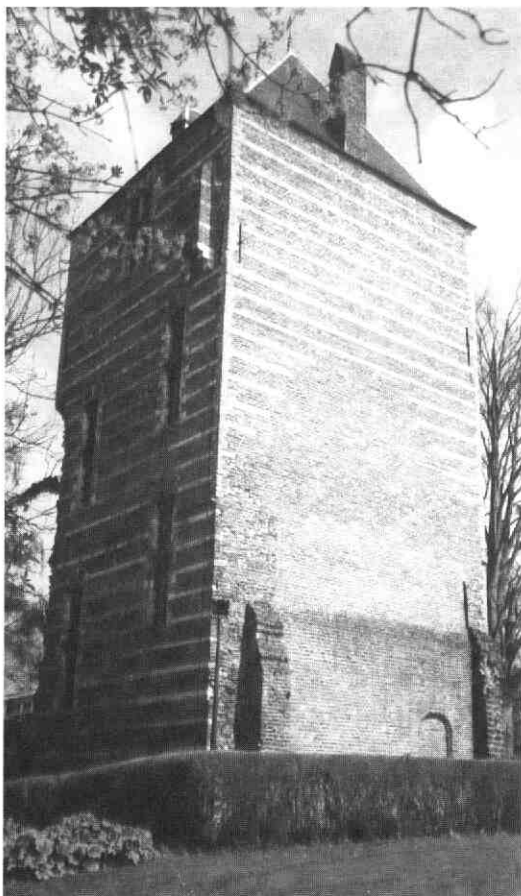
Er lagen plannen klaar voor een hakhoutwandelbos in 'vroege Engelse landschapsstijl' met een voor die tijd karakteristieke vijver waarin een eiland met treurwilg, en 'bergies', alsmede een prieel en een 'rondte' waar men zich in eenzaamheid kon terugtrekken. Tussen dit wandelbos en de binnentuin zou een arboretum aangelegd worden. Op de tekening staan de exoten aangegeven die opgenomen zouden worden. Maar de plannen zijn niet gerealiseerd door de politieke omwentelingen tijdens de franse overheersing aan het einde van de achttiende eeuw.¹⁰

• *De ruimtelijk-geografische waarde*

De kasteeltoren heeft een grote iconografische waarde hetgeen wordt benadrukt door het vrije zicht erop.

Binnen de gemeente IJsselstein zijn de terreinen, waarvan men kan vaststellen dat zij gedurende zeven eeuwen tot de kasteelgronden hebben behoord, een bijzondere locatie: het behouden waard!

De ruimtelijke geografische waarde van het kasteel te Montfoort is bijvoorbeeld door stedelijke bebouwing minimaal geworden. In Culemborg daarentegen is het gebied rond het kasteelterrein geheel open gelaten waardoor de ruimtelijke en geografische waarden optimaal zijn geworden.

• *De iconografische waarde*

De iconografische betekenis (beeldbeschrijvende waarde) van een kasteel is uitstraling van macht.¹¹ Deze is thans in IJsselstein samengebond in de kasteeltoren. De iconografische werking van deze toren wordt versterkt door de open ruimte aan de noordwest zijde. De verticale kracht komt hierdoor optimaal tot zijn recht omdat er voldoende ruimte is om de toren vanuit diverse perspectieven te kunnen beoordelen.

DE POTENTIËLE WAARDEN

Bij herinrichting van het terrein kunnen de volgende zaken een rol spelen:

• *Visuele ruimtelijke ondersteuning van de kasteeltoren*

Door middel van variatie in boom- en struiklagen aan de noordwestzijde van de toren ontstaat een decor, de historie waardig; daaraan kan een bijdrage geleverd worden door het samenspel van zichtassen en verhullend groen; de inrichting van het terrein kan met de kasteeltoren als middelpunt op een verantwoorde, onderhoudsvriendelijke, wijze geschieden. Door het terugbrengen van oude grachtvormen kan aan het geheel nog meer allure gegeven worden.

- *Recreatie, Cultuur en Sport*

In de bovenaangeduide ambiance is het goed toeven voor de mensen die in het stadscentrum en de onmiddellijke nabijheid wonen en werken; voor binnestadbezoekers (winkelpubliek) is het een aantrekkelijke en motiverende entree. Culturele activiteiten kunnen in de openlucht plaatsvinden, b.v. beeldtentoonstellingen, klank-en lichtspelen, taptoe en koorconcerten ; in de aanwezige theeschenkerij kunnen schilderijen geëxposeerd worden.

Er kan ruimte opgenomen worden voor kleinschalige sporten of spelen, b.v. in de vorm van een vaste pingpongtafel of een jeu de boulesveldje.

- *Groenvoorziening in de wijk "Kasteel".*

In de inventarisatie van het stadsgroen, in 1996 in opdracht van het Gemeentebestuur uitgevoerd, wordt vastgesteld dat er in de wijk "Kasteel" (te) weinig groen voorhanden is. In een aanvulling daarvan kan door een herinrichting van het kasteelterrein worden voorzien.

- *Natuureducatie via een leerpad*

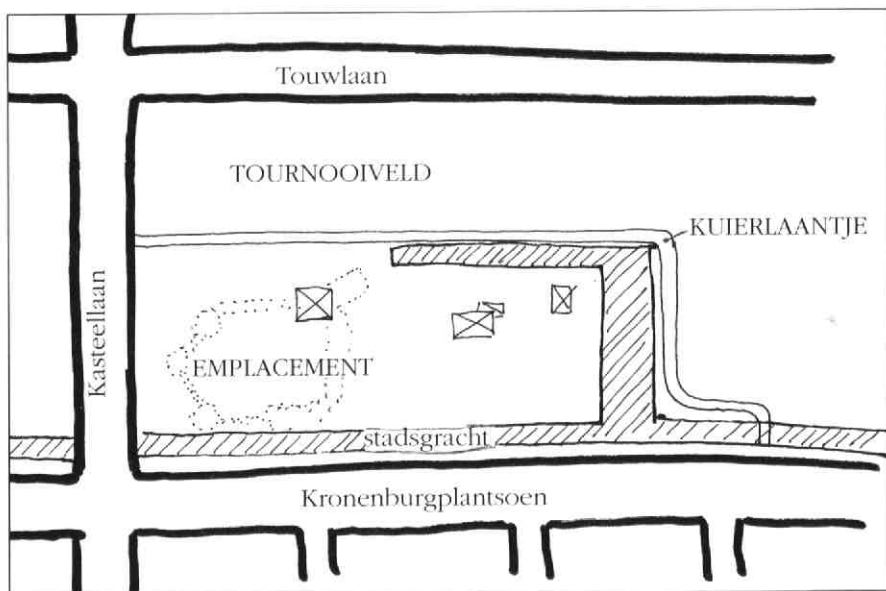
Aan de milieu- en natuureducatie van de schoolgaande jeugd kan een bijdrage worden geleverd door het aanleggen van een leerpad, niet alleen met cultuurhistorische maar ook natuurhistorische kanten, b.v. door een vlinderwei, een heemtuintje of een stinsenflorahoek.

Foto uit 1935, genomen vanaf de toren van de Basiliek in de richting Utrecht. Links het open terrein met aansluitend de Touwlaan (het 'kuierlaantje') Op de achtergrond 'het Julianawijk' en de polders. Vaag zijn de contouren van de Domtoren te zien.

INTEGRAAL PLAN "KASTEELCOMPLEX IJSSELSTEIN"

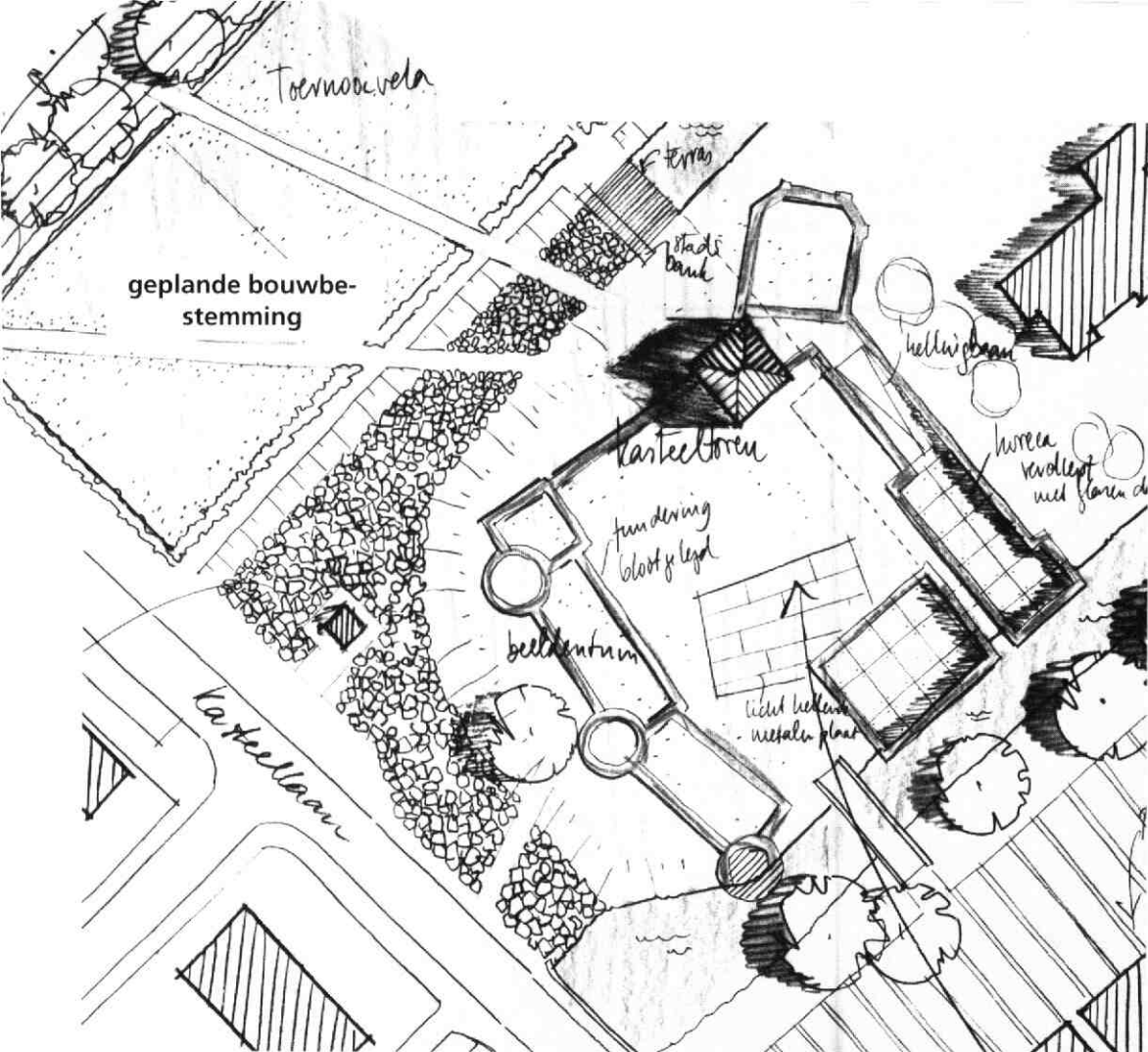
Het Plan "Kasteelcomplex IJsselstein" is opgezet als een stadsvernieuwingsproject. Het plan is opgedeeld in drie hoofdgebieden:

1. Kasteel-emplacement ;
2. Tournooiveld;
3. Toegangswegen.

KASTEEL-EMPLACEMENT

- In het kader van het stadsvernieuwingsproject "Kasteelcomplex IJsselstein" wordt het Groene Kruisgebouw geamoveerd. De verkrijging van het Groene Kruisgebouw kan in een lange termijn aanpak worden gerealiseerd.
- In het vrijkomende gebied worden de kasteelfundamenten boven het maai-veld op enige wijze zichtbaar gemaakt. Het terrein wordt met gravel verhard.
- Mogelijke keldergedeelten worden uitgegraven en kunnen een horecabe-stemming krijgen; te denken valt aan een hellende gang naar beneden waar een theeschenkerij is ingericht
- De kasteeltoren blijft op speciale kijkdagen en voor exposities toegankelijk voor het publiek.
- Op de binnenplaats van het kasteel wordt een voorziening gerealiseerd t.b.v. speciale uitvoeringen. Dit als eventueel alternatief voor het terugbrengen van de muziektent. Mogelijk is jaarlijks het toneelstuk 'Fulco de Minstrel' als IJsselsteinse manifestatie uit te voeren.

TOURNOOIVELD

- In het kader van het stadsvernieuwingsproject worden 'het Slot' en 'de gymzaal' geamoveerd. Op dit vrijgekomen gebied, aansluitend met het gebied waar het kleuterschooltje stond, wordt het Tournooiveld gerealiseerd.
- Het Tournooiveld is opgedeeld in vijf vierkanten van 32 m². De eerste twee velden, op de hoek Touwlaan/Kasteellaan, worden ingericht als grasveld met bestratingslijnen die gericht zijn op de kasteeltoren.
- De drie overige velden zijn ingericht met Romeins plaveisel zodat hier plaats komt voor max. 132 parkeerplaatsen.
- Met betrekking tot culturele manifestaties (circus, kermis, autostad, gemeentedag, kunstmarkt, parade, koninginnedag, taptoe etc.), kunnen delen van de parkeervelden bij het grasveld getrokken worden, naargelang de grootte en behoefte van de activiteiten.

**Kasteelomgeving met zichtbaar gemaakte funderingen (detail).
Ontwerp en tekening door Walter van Meyl.**

TOEGANGSWEGEN

- Belangrijk kenmerk van het kasteelcomplex is de 'Slotgracht'. Deze is voor een groot deel verdwenen en zal worden teruggebracht middels;
 1. de reeds aanwezige 'Kom',
 2. een 'Watergang' die aansluit op de Kom en eindigt ter hoogte van de kasteeltoren,
 3. een droge 'Grindgracht' tussen de watergang en de Kasteellaan.

Op drie markante plekken in de Slotgracht worden 'Ankerplaatsen' of 'Follies' aangebracht, te weten;

1. op het einde van de Watergang,
2. bij de hoek Watergang/Kom,
3. bij de hoek Kom/stadsgracht.

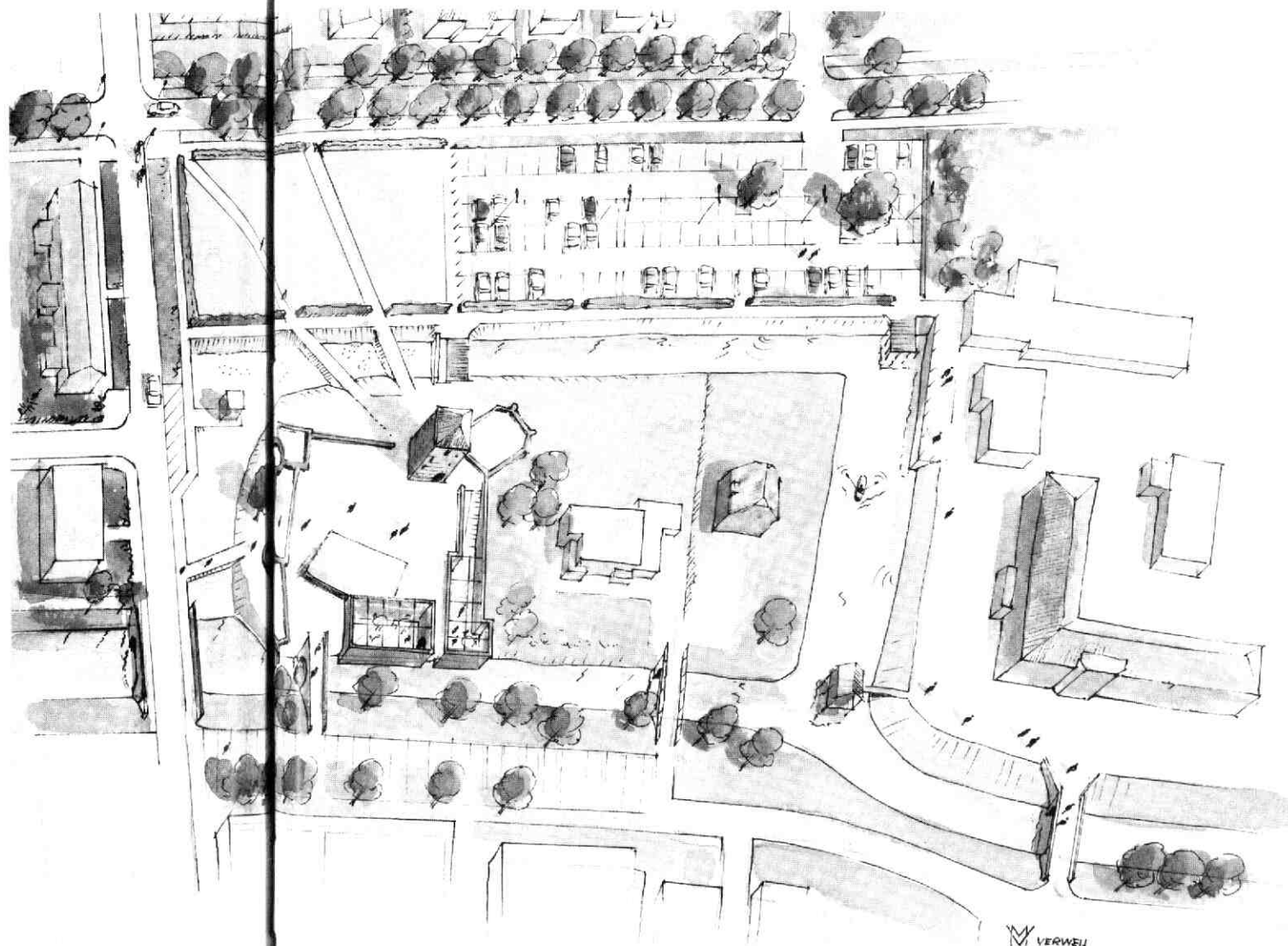
Deze drie ankerplaatsen, in de vorm van een plankier of steiger, zullen rustplaatsen worden in de historische omgeving.

- Evenwijdig aan de nieuwe Watergang komt het oude 'Kuierlaantje' terug met lage boompjes en buxushagen. Dit laantje wordt een belangrijke doorgangsroute van het Tournooiveld naar de Kasteellaan en via een te ontsluiten laantje langs de Kom en langs Isselwaerde over de brug bij de NH kerk naar de binnenstad.
- De tweede belangrijke doorgangsroute gaat vanaf het Tournooiveld over het Emplacement via de brug van het Groene Kruisgebouw naar de binnenstad. De historische en middeleeuwse beleving van bezoekers en voetgangers wordt door de twee doorgangsroutes optimaal.
- De toegang tot het parkeergebied op het Tournooiveld ligt aan de Touwlaan.

ALGEMENE OPMERKINGEN BIJ HET PLAN

Hereniging van het Kasteelcomplex met het Kronenburgplantsoen blijft een verder uit te werken plan. Verwijdering van de parkeerplaatsen van het Kronenburgplantsoen kan worden opgevangen door de parkeerplaatsen op het Tournooiveld.

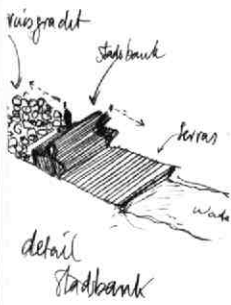
Voor de herinrichting en bestemming gebied 'Fulcotheater en parkeerterrein Hofstraat' zijn in mei 1997 door drs. E.F. Maats aanbevelingen en randvoorwaarden opgesteld middels het rapport 'Cultuurhistorische verkenning Kasteelterrein en Kronenburgplantsoen'; mei 1997. Dit rapport is gemaakt in

opdracht van B en W van IJsselstein tbv de 'Utrechtse Provinciale Monumentencommissie'. Bij de aanbevelingen en randvoorwaarden mbt tot het kasteelterrein stelt drs. Maats o.a.:

- *nieuwe bebouwing dient letterlijk en figuurlijk afstand te houden van de kasteeltoren. De toren dient een autonoom, solitair, historisch bouwwerk te blijven en geen 'historisch sferbeeld' bij een nieuwbouwproject.*
- *nieuwe bebouwing dient dusdanig bescheiden van aard te zijn dat er voldoende visuele relatie blijft bestaan tussen de kasteeltoren en de Touwlaan*

Impressie van het plan in bovenaanzicht, door Rinus Verwey.

Ontwerp van een stadbank door Walter van Meyl.

Het bestuur van de HKIJ vindt het gewenst om op de vrijkomende locatie van het Fulcotheater seniorenwoningen in passende stijl te bouwen. De historische hereniging van de twee middeleeuwse gebieden Kronenburg-plantsoen en Kasteelcomplex wordt optimaal gerealiseerd wanneer het totale gebied integraal wordt benaderd.

Bebouwing op de hoek Touwlaan/Kasteellaan is vanuit een integrale benadering onaanvaardbaar omdat deze de middeleeuwse beleving grondig zal verstoren. De Touwlaan als groene allée is een natuurlijke grens die door zijn volwassen karakter optimaal is te noemen. Er zijn vanuit stedenbouwkundig of maatschappelijk oogpunt geen overtuigende argumenten te noemen die bebouwing op de hoek Touwlaan /Kasteellaan toe laten.

Mede door de aanwezigheid van het 'Beschermd Stadsgezicht' dient het zicht op de Middeleeuwse toren vanuit de Kasteellaan en de Touwlaan optimaal te worden gegarandeerd. Het plan "Kasteelcomplex IJsselstein" is zoveel mogelijk 'onderhoudsarm' ingericht.

VISIE OP HET PARKEREN IN DE BINNENSTAD

De parkeerdruk op de binnenstad wordt in het algemeen groter en door de nieuwbouwwijk Zenderpark zal deze druk blijvend toenemen.

Om de binnenstad geen parkeergarage te laten worden dient er aan de randen voldoende parkeergelegenheden te worden geboden.

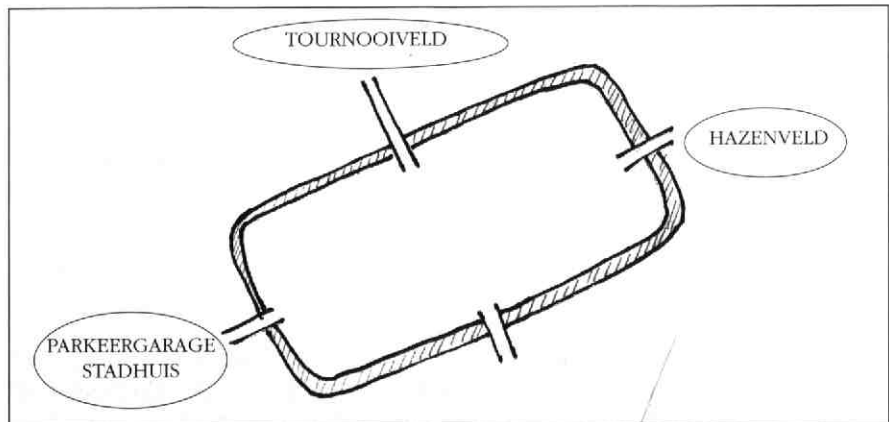
De drie parkeergebieden die deze functie in de toekomst kunnen bieden zijn;

1. STADHUIS
2. HAZENVELD,
3. TOURNOOIVELD.

De bereikbaarheid van deze parkeergebieden naar de binnenstad is zeer 'luxueus' te noemen. Voor het parkeren in de binnenstad zijn 'betaald parkeren' en een 'vergunningstelsel' opties die onderzocht dienen te worden.

Ontwerp van de bestrating door Walter van Meyl.

VERDEDIGING VAN DE HISTORISCHE KWALITEIT

In 1997 is het precies 700 jaar geleden dat Bertha van IJsselstein het kasteel een jaar lang tegen indringers heeft verdedigd. Dit feit is in de vaderlandse geschiedenis niet onopgemerkt gebleven. Door de eeuwen heen hebben kroniekschrijvers deze gebeurtenis beschreven.

De beroemde 'Gijsbrecht' van Joost van den Vondel uit 1637 verwijst naar de IJsselsteinse gebeurtenissen uit 1297 en aan het eind van de vorige eeuw was het voor Johan C. Kievit aanleiding om het geromantiseerde verhaal van Fulco de minstreele te schrijven. Het kan geen toeval zijn dat de sloop van het kasteel en de uitgave van zijn boek praktisch samenvielen. Deze sloop bracht in 1888 zoveel tweeweg dat er ruimschoots landelijke aandacht aan werd besteed.

De historische betekenis van het kasteel lijkt de afgelopen jaren ondergeschikt gemaakt te zijn aan hedendaagse economische waarden en normen die ingeven dat gebieden met bebouwingswaarde hoe dan ook bebouwd dienen te worden. Letterlijk betekent dit dat, wanneer een historisch gebied als het kasteelterrein om wat voor reden dan ook niet bij wet beschermd is, het vogelvrij is voor de bouwplanmakers. Honderd jaar na de sloop van het kasteel ziet het er naar uit dat de bouwplanmakers hun zin gaan krijgen. Het gepresenteerde woningbouwplan voorziet in 37 woningen met parkeergelegenheid op een gebied van ongeveer 3000m². Dit is een norm die zelfs de meest doorgewinterde stedenbouwkundige de wenkbrauwen doet fronsen. Daarbij komt dat het zicht op de kasteeltoren vanaf de Touwlaan volledig zal verdwijnen. Deze bouwmassa op zo'n kleine afstand zal de toren wegrukken uit zijn historisch verband.

Illustratief is het commentaar dat Hans Melkert schreef op het IJsselsteinse 'Luifelplan' op 6 december 1975 in het Utrechts Nieuwsblad:

..... die toren -om naar het heden terug te keren- staat in een schil van de binnenstad, net buiten de gracht, die het miniatuurhart van IJsselstein omringt. In dezelfde schil, waarin een oude touwbaan aan vroeger herinnert, maar waarin ook bebouwing uit deze eeuw een (te) duidelijk aandeel heeft. Is het bijvoorbeeld verantwoord naast een oude kasteeltoren een moderne kleuterschool te bouwen? (de kleuterschool is in 1992 gesloopt-red.)

De directe noodzaak om dit terrein te bebouwen is volgens het inzicht van het bestuur van de HKIJ niet aangetoond. Daarom hebben wij naar een alternatief voor dit gebied gezocht dat recht doet aan de cultuur-historische waarde ervan. Met het plan 'Kasteelcomplex IJsselstein' beogen wij het gebied voor het nageslacht te behouden en te versterken met historische kwaliteit, gebaseerd op de rijke geschiedenis van IJsselstein.

De Historische Kring staat niet alleen in haar visie de kasteelgronden onbebouwd te laten. Inmiddels hebben de Stichting Menno van Coehoorn, de Nederlandse Kastelenstichting en de Utrechtse Kastelenstichting ook duidelijk

signalen afgegeven die pleiten voor niet - bebouwing.

Wij verwachten niet dat 'Kasteelcomplex IJsselstein' op korte termijn in zijn geheel gerealiseerd kan worden maar de mogelijkheid om een aanzet hiertoe te nemen is nu aanwezig. Bebouwing van het terrein zal deze mogelijkheid aanzienlijk verkleinen zonet onmogelijk maken.

Het is 'met enige schroom' dat wij middels onze eigen uitgave aandacht vragen voor dit probleem met als doel dat de bebouwingsplannen serieus zullen worden heroverwogen. De IJsselsteinse identiteit is het waard om juist door versterking van zijn historische waarden een duidelijk eigen gezicht te houden in een steeds groter wordende eenvormige Randstad.

Bestuur Stichting Historische Kring IJsselstein

Noten

1. *Bulletin Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* (KNOB) jaargang 89, 1990 nr. 3 p. 1 Prof. dr.ir. VAN VOORDEN, in het artikel "De architectuur van het maaiveld"
2. Uit deze naam kan men redelijkerwijs afleiden dat er in die tijd al een kasteel moet hebben gestaan.
3. Een bastidestad is een vestingstad die rond 1300 volgens een duidelijk grondplan tot ontwikkeling is gebracht. Zie hierover: REINOUT RUTTE: 'Middelleeuwse nieuwe steden in Nederland; aanzet tot een onderzoek naar oorsprong, verspreiding en betekenis'. *KNOB Bulletin* Jaargang 95, 1996-6 p. 189-202.
4. Ten tijde van Floris van Egmond, die naast een huis in Brussel nog meer kastelen bezat; voor een aantal daarvan verrichtte Rombout Keldermans ook werkzaamheden.
5. Minuutkaart van IJsselstein, Plattegrond, getekend door Jacob van Deventer (derde kwart 16de eeuw). 1995. © Stichting tot bevordering van de uitgave van de plattegronden van Jacob van Deventer in samenwerking met Canaletto, Alphen aan den Rijn.
6. Op latere kaarten en tekeningen scheidt een slotgracht het kasteel van de rest van het eiland. In de tijd dat er een voorburcht is geweest (vóór 1356, want in dat jaar werd de voorburcht in opdracht van Utrecht verwoest) zal er ook wel een gracht zijn geweest tussen deze voorburcht en het eigenlijke kasteel. Lag die gracht een eeuw later mogelijk vol met puin van de verwoesting in 1356 en later in 1416 en 1466?
7. De 'Hoffcamp' besloeg eerder ook het ongeveer tien morgen grote perceel aan de westzijde van het kasteel. Zie hiervoor de Tiendblokkenkaart getekend door Justus van Broekhuysen in opdracht van het Kapittel van St. Marie circa 1700. (Afdrukt in: *HKU* nr. 45/46 (juli september 1988) p.12-121.)
8. toen de IJsselsteinse goederen bij erfenis overgingen van Frederik Hendrik op Prins Willem II
9. enige maanden voordat stadhouder Willen IV Karel Hendrik Friso volwassen werd en het beheer zou overnemen
10. P.W.A. BROEDERS, 'Het speelhuysje voor Joachim Ferdinand de Beaufort, Drossaard te IJsselstein'. *Castellogica, Verkenningen; mededelingen van de Nederlandse Kastelenstichting*. Doorn, jaargang 1995-1 p. 135-138.
11. Zie b.v. SIMON SCHAMA: *Landscape and Memory*. London, 1995

.....IJsselsteins kasteel als 'lieu de mémoire'

Kanttekeningen bij "Fulco de Minstreel" n.a.v. de belegering van kasteel
IJsselstein in 1297/98.

door P.W.A. Broeders

Wat is er historisch en wat is er verzonnen in "Fulco de Minstreel"?
Op deze dubbele vraag wordt in dit artikel ingegaan.

I. FULCO DE MINSTREEL

Het is zevenhonderd jaar geleden dat er strijd werd geleverd om het kasteel IJsselstein. De belegering duurde een vol jaar. De gebeurtenissen uit 1297/98 zijn aan het einde van de vorige eeuw door C.J. Kieviet¹ gekozen als historisch materiaal voor zijn bekende verhaal "Fulco de Minstreel".

Voor een inwoner van IJsselstein die het boek gelezen heeft, zijn er een paar 'lieu de mémoire', een paar plaatsen in de stad die herinneringen aan die gebeurtenissen oproepen: het beeld bij de Visbrug op de hoek van de Schuttersgracht, het sociaal-cultureel centrum en sinds kort ook de muziekschool. (In het IJsselsteinse collectieve geheugen speelt de muziek een grote rol in het leven van Fulco; dat is eenvoudig te verklaren uit het feit dat de titel van het boek die kant van de schildknaap heel duidelijk benadrukt. Maar was dat de bedoeling van Kieviet toen hij zijn verhaal schreef?) In het boek wordt de belegering van kasteel IJsselstein centraal gesteld. De kasteeltoren is het restant van het kasteel dat in 1888 is afgebroken, en waarvan de oudste delen stammen uit 1470². De belegering betrof dus een voorganger. Mogelijk bestond er al enige tijd voor 1144 een verdedigbaar stenen gebouw want in dat jaar sneuvelde een heer van IJsselstein³.

2.1. C. JOH. KIEVIET ALS SCHRIJVER VAN HISTORISCHE VERHALEN VOOR DE JEUGD.

De eerste druk van *Fulco de Minstreel* verscheen in 1892, en had als ondertitel: "een historisch verhaal uit den tijd van Graaf Jan I voor jongelieden". In de afgelopen honderd jaar hebben bekende illustratoren als Rie Reinderhoff en Rien Poortvliet aan de verluchting meegewerkt.

Omslag van de eerste uitgave van 'Fulco de Minstreele' uit 1892.

tieve verhalen gebruikte. Hij werd in Avenhorn geboren op 18 augustus 1823 en overleed in Westwoud op 8 december 1899. Hoewel hij een huisartsenpraktijk had, hield hij zich uit persoonlijke interesse bezig met de bestudering van de geschiedenis van de Nederlanden. Door zijn publicaties heeft hij veel bijgedragen aan de emancipatie van de katholieken in de tweede helft van de vorige eeuw. Het is goed hier vast te stellen dat Kieviet Nuyens niet klakkeloos heeft nagevolgd.

3.1. HISTORISCHE VERHALEN IN 19DE EEUWSE TRADITIE

De beide verhalen staan in de traditie van de historische roman en van het geschiedenisonderwijs in het negentiende-eeuwse Nederland. Door kennis van de vaderlandse geschiedenis moest aan de lagere-schoolleerlingen vaderlandsliefde en burgerzin worden bijgebracht. Dat was de opvatting, toen in de onderwijswet van 1857 het vak op de lagere school verplicht gesteld werd. De informatie moest worden overgedragen door geschiedverhalen die door de 'meester' verteld werden. De volgende titel is hier heel toepasselijk: NUYENS, WILLEM JAN FRANS: *Vaderlandsche geschiedenis voor de jeugd, inzonderheid ten gebruike bij huisonderwijs en voor de bijzondere R.K. scholen* door - , 15de dr. Amsterdam, (ca.1885).

Dat *Fulco de Minstreele* niet het enige historische verhaal is dat Kieviet geschreven heeft, blijkt uit de: "Grote omnibus van historische verhalen". Daarin zijn opgenomen: *Het slot Op de Hoef*. - *Fulco, de minstreele*. - *In woelige dagen*. - *De duinheks*. - *In den Otter*.⁵ Nagenoeg even beroemd als Fulco is een andere creatie van dezelfde schrijver: 'Dik Trom'. Maar er wordt nu gefocust op "Fulco de Minstreele". Eerst echter een stapje terug in de tijd.

2.2. EEN VOORGANGER: NUYENS

In de drieëntwintigste jaargang van de "Katholieke Illustratie" uit 1889/90 in de nrs. II t/m 42 verscheen in feuilletonvorm 'De burchvrouw van IJsselstein; historisch verhaal uit de dertiende eeuw' door P. Nuyens. In dit verhaal wordt dezelfde historische stof behandeld als in *Fulco de Minstreele*. Men mag zelfs aannemen dat Kieviet door dit verhaal van Nuyens dat kennelijk voor een volwassenener publiek bestemd was, is geïnspireerd. De naam P. Nuyens was vrijwel zeker een pseudoniem dat Willem Jan Frans Nuyens voor fic-

3.2. MIDDELEEUWSE STOF

Terwijl mede onder invloed van Potgieter na 1840 de onderwerpen voor het genre van de historische roman voornamelijk ontleend werden aan de zeventiende eeuw (de Opstand en de Tachtigjarige oorlog⁶), zocht men in het begin van de vorige eeuw naar het voorbeeld van voornamelijk de Engelse romantische literatuur⁷ de stof in de Middeleeuwen. Men bewonderde die periode uit de geschiedenis omdat de Middeleeuwen werden gezien als een tijd van positieve en organische ordening, waarin de gemeenschap gestaan had boven het individu en de vrijheid ingeperkt werd door gezag. In *Herfsttij der Middeleeuwen* schreef Huizinga in het hoofdstuk 's Levens felheid' over die tijd: "Al wat men beleefde had nog dien graad van onmiddellijkheid en absoluutheid dien de vreugd en het leed nu nog hebben in den kindergeest."⁸

Men kan zich dus gemakkelijk voorstellen waarom Kieviets koos voor deze stof uit de tijd van Graaf Jan I van Holland: er was ruimte voor veel drama, waarmee hij zijn doelgroep beslist zou weten te bereiken. Vaderlandsliefde wordt er overigens door dit verhaal niet veel bijgebracht, maar des te meer burgerzin.

Intermezzo 1

De graven van Holland en de bisschoppen van Utrecht in de tweede helft van de dertiende eeuw

Drie graven van Holland en vier bisschoppen van Utrecht hebben direct of indirect een rol gespeeld rond de belegering van kasteel IJsselstein:

Floris V werd geboren in 1254; hij werd - nog maar anderhalf jaar oud - graaf van Holland, nadat zijn vader op een krijgstoct tegen de Westfriezen bij Hoogwoud met zijn zwaar gepantserde paard door het ijs was gezakt, en werd vermoord. Floris werd door drie voogden opgevoed: door zijn oom Floris met de bijnaam "de Voogd" tot diens dood in 1258; door zijn tante Aleid van Avesnes (van Henegouwen), de zuster van zijn vader⁹; en na de slag bij Reimerswaal die door zijn tante verloren werd, drong de adel erop aan dat graaf Otto II van Gelre voor de opvoeding zorg zou dragen. Floris V trouwde met Beatrix van Vlaanderen, uit de familie die erfvijanden waren van de Avesnes. Om de handen vrij te hebben in noordelijk Holland benoemde hij zijn neef Floris van Avesnes tot stadhouder van Zeeland en baljuw van zuidelijk Holland. In 1272 mislukte de tocht tegen de opstandige Westfriezen en in 1274 stonden de Kennemers en de Waterlanders tegen hem op onder leiding van Gijsbrecht IV van Amstel. Deze opstand breidde zich uit naar het Gooi. Floris wist de Utrechters op zijn hand te krijgen, evenals de Waterlanders aan wie hij een eigen rechtspraak toestond. In de volgende jaren nam de macht van Floris richting het Sticht toe, en werd de elect Jan van Nassau meer en meer van hem afhankelijk: deze moest hem het Nedersticht in onderpand geven. Een aanval op Amstel en Woerden leverde succes op en de goederen van deze heren werden ingelijfd.

Met Vlaanderen bleef hij voortdurend met wisselend succes in conflict. Op het gebied van de 'buitenlandse politiek' was hij aanvankelijk gericht op de

Engelsen. Tegenover hen was hij in het begin wantrouwig, maar na 1277 klaarde de lucht langzaam op, en in 1281 wist Floris zich gesteund door Eduard I van Engeland. In de Westminster Abbey sloot hij in dat jaar met Eduard het verdrag waardoor zijn dochter Margaretha aan de Engelse kroonprins Alfonso verloofd werd. Deze kroonprins stierf in 1284, waarna Floris in hetzelfde jaar zijn pasgeboren zoon Jan aan de Engelse koningsdochter Elisabeth verloofde.

Langzamerhand bekoelde echter de relatie tussen Floris en Eduard, omdat de contacten niet de economische voordelen opleverden die beide partijen ervan verwacht hadden. De Engelse wol werd op een gegeven moment niet meer via Dordrecht naar het continent verhandeld, maar via Mechelen.

Floris sloot op 9 januari 1296 een verdrag met de Franse koning, wiens leenman hij was geworden. Hij bood deze koning militaire hulp aan, en hij zou de transitie van Engeland naar Duitsland zoveel mogelijk verhinderen.

Dit leidde tot een complot waaraan de Engelse koning, de graaf van Vlaanderen en edelen uit onze gewesten deelnamen. En zo gebeurde het dat op 27 juni 1296 Floris V vlakbij Utrecht gevangen genomen werd door Gijsbrecht van Amstel, Herman van Woerden en Gerard van Velzen.¹⁰ Bij het complot waren ook betrokken: Jan van Renesse, Gerrit van Vliet, Jan van Cuyck, Aernoud van

Benschop en Jan van der Lede¹¹. Gijsbrecht van IJsselstein werd er ten onrechte van verdacht tot de samenzweerders te horen.¹² Een mogelijke reden waarom hij niet meedeed is geweest dat hij rondliep met plannen voor de stichting van de bastidestad IJsselstein.

Zoals bekend geacht mag worden is de moord op Floris V een uit de hand gelopen ontvoering: men wilde Floris in Engeland gevangen zetten als tegenzet na zijn ommezwaai in de buitenlandse politiek.

Tijdens het bestuur van Floris V werd de Hollandse positie versterkt, waren stad en land tot groter bloei gekomen, en werden belangrijke waterstaatkundige werken tot stand gebracht.

Jan I (1284-1299) werd vermoedelijk vanaf 1291 aan het Engelse hof opgevoed. Terug in Holland stond hij onder invloed van de Engelsgezinde Jan van Renesse. Toen deze in september 1297 verdreven werd door Wolfert van

Floris V nabij Muiderberg vermoord.
Door E. Vermorcken naar J.W. Kachel.
Houtgravure in: 'Geschiedenis der zeventien Nederlanden', dl1 (Amsterdam 1873).

Borselen, werd Jan I door deze laatste overheerst. Maar nadat Van Borselen in 1299 was vermoord, riepen de steden om Jan II van Avesnes. Jan I droeg toen de regering voor vier jaar aan hem over. Twee weken later, op 10 november, overleed deze nog maar net zestien jaar oud.

Jan II van Avesnes (ca. 1248 -Valenciennes of Bergen 11? sept.1304) was na het regentschap vanaf 1299 graaf van Holland en Zeeland. Hij was de oudste zoon van Jan van Avesnes en Aleidis van Holland. Zijn grootmoeder Margaretha van Constantinopel bracht tweespalt binnen de familie doordat zij aan Guy van Dampierre, een zoon uit haar tweede huwelijk, in 1278 het graafschap Vlaanderen had afgestaan. In 1295 sloot Jan II zich aan bij Filips IV, de koning van Frankrijk. En hij was het ook die bemiddelde tussen Floris V en de Franse koning. In 1300-1301 consolideerde hij zijn positie en in Utrecht werd zijn broer Guy op de bisschopszetel geplaatst. In 1303 zat hem van alles tegen. De Vlamingen vielen Henegouwen aan, zoon Willem van Oostervant werd bij Duiveland een nederlaag toegebracht en bisschop Guy werd gevangen genomen. In Utrecht ontstond een anti-Hollandse reactie. In 1304 echter had Jan II zijn gezag in Holland en Zeeland vrijwel hersteld.

De bisschoppen die onmiddellijk vóór en na de belegering een rol hebben gespeeld in het krachtenveld Holland-Utrecht zijn:

Jan I (van Nassau)(elect) (in 1288, of 1290 afgezet) Hij werd onder Gelderse druk tot bisschop verkozen, niet om zijn kerkelijke maar om zijn militaire kwaliteiten. Hij werd priester maar hij is nooit bisschop gewijd. Hij voerde een slecht financieel beheer en ook zijn landsheerlijk bestuur faalde. In 1274 kwam de stad Utrecht daarom in opstand; Jan slaagde er niet in de rebellie de baas te worden, en liet dat over aan Floris V; door geldnood gedwongen verleende hij de stad privileges en Floris V kreeg de kans om zijn invloed in het Nedersticht te vestigen; dit werd in 1278 én 1281 officieel bevestigd. De handhaving van het gezag werd in handen van Floris V gelegd. Wegens onregelmatigheden met kruistochtgeld en onder druk van Vlaanderen dat anti-Hollands was, werd Jan van Nassau door de Paus uit zijn functie ontslagen.

Jan II (van Zyrik) kon door de macht die Floris V in het Sticht uitoefende bestuurlijk weinig uitrichten; in 1296 werd hij door de Paus aangesteld tot bisschop van Toul(ouse), om de Vlaams-Engelse coalitie tegemoet te komen.

Willem II (uit het geslacht Berthout/Berthold, de heren *van Mechelen*) (gest.1301) werd door Bonifatius VIII om zijn pro-Engelse en anti-Franse gezindheid zonder tussenkomst van het kapittel benoemd. Na de dood van Floris V probeerde hij -zonder resultaat- de Amstelse en Woerdense goederen terug te krijgen. Zijn tegenspelers, aanvankelijk Wolfert van Borselen en na diens dood in 1299 Jan II van Avesnes, verbonden zich met de Lichtenbergers, die in opstand waren in het Sticht. Na van een reis naar Rome die hij ondernomen had om een geschil over een schuld bij te leggen

Niemand anders dan Gijsbrecht van IJsselstein had de Heer van Vianen overwonnen. blz. 51

Titelpaginatekening uit de eerste uitgave van 'Fulco de Minstreef'.

te zijn teruggekeerd zag hij de tegenstand in het Sticht zo toegenomen dat hij moest uitwijken naar Amersfoort. In een strijd tegen zijn opstandige onderdanen sneuvelde hij bij Montfoort in 1301.

Guy (van Avesnes)(van Henegouwen) (ca. 1253 - Utrecht 28 mei 1317), bisschop van Utrecht van 1301 tot 1317; was op verlan- gen van graaf Jan II van Holland, zijn broer, tot bisschop gekozen. Hij kreeg van graaf Jan II de Amstelse en IJsselsteitse goederen in leen. De IJsselsteitse gaf hij in 1304 terug in leen aan Gijsbrecht van IJsselstein.

In 1304 onderging hij ook de gevolgen van de nederlaag die Jan II leed in de strijd tegen de Vlamingen die Holland en het Sticht hadden bezet. Tijdens zijn afwezig- heid in de jaren 1304-1305 vestigde zich in de stad Utrecht een gildenregime, dat het stadsbestuur vrijwel onafhankelijk van de bisschop-landsheer regelde. Op 14 septem- ber 1305 moest de stad capituleren voor de bisschop, die inmiddels was vrijgekomen uit gevangenschap, maar de stad behield de pas verworven autonomie. Guy streefde

ernaar in de stad en in het Sticht het evenwicht te bewaren tussen de partij- en. Hij beheerde persoonlijk de bezittingen van de Van Amstels en de Van Woerdens, met name Amstelland en de stad Woerden. In die hoedanigheid verleende hij in 1300 stadsrechten aan Amsterdam. Na zijn dood vervielen deze lenen aan de graaf van Holland. Guy bevorderde in sterke mate de bouw van de Domkerk, waarmee waarschijnlijk in 1254 was gestart na de brand van 1253. Er is in deze kerk een grafombe van hem aanwezig waar- van het grafbeeld enigszins geschonden is.

Na deze algemene achtergrondinformatie weer terug naar Kieviet.

3.3. GEROMANTISEERD CHRONOLOGISCH-CAUSAAL VERHAAL

Wil een schrijver in een historische roman de personen 'laten leven', dan zal hij de 'gaten' in het historisch beschikbare materiaal moeten opvullen, en de gebeurtenissen een inwendige logica geven. Nuyens en Kieviet hebben op eigen wijze de spaarzame gegevens met fantasiepersonen en -situaties omge- ven. Kieviet heeft de fictieve persoon Fulco¹³ tot drager van zijn verhaal gemaakt. Daarmee bereikte hij een identificatiemogelijkheid voor de jeugdige lezer.

Maar eerst een opfrisser voor wie het boek lang geleden hebben gelezen: de grote lijn van het verhaal.

3.4. HET HANDELINGSVERLOOP/DE DRAMATIS PERSONAE

Gijsbrecht en Bertha worden vrijwel onmiddellijk na hun huwelijk¹⁴ geconfronteerd met de dreiging van een belegering van het kasteel IJsselstein: aan Gijsbrecht wordt door de bisschop van Utrecht op de huwelijksdag een gevaarlijke politieke missie opgedragen. Wanneer hij die uitvoert, wordt hij in Veere door Wolfert van Borsele gevangen genomen. Hij weet te ontvluchten, maar wordt onderweg weer door Vianen gevangen genomen en in Culemborg gevangen gezet. Fulco weet het kind van Vianen te ontvoeren. Na een jaar, waarin de belegering door Bertha en haar manschappen wordt doorstaan, wordt het kasteel toch ingenomen. Ten slotte brengt - tegen de verwachtingen in - het lot Bertha en Gijsbrecht weer bij elkaar. In alle fasen van het verhaal speelt de schildknaap Fulco een hoofdrol.

Op dit punt aangekomen is het goed een tussenstap te maken: een korte beschrijving van de het geslacht van Amstel, waaruit de heren van IJsselstein zijn voortgekomen.

Intermezzo 2

De Heren van IJsselstein

Om de familierelaties tussen de Van Amstels en de heren van IJsselstein wat duidelijker te maken, het volgende:

De oudste meldingen over een lid van het geslacht van Amstel¹⁵ zijn te vinden in documenten uit 1105 en 1126 en betreffen ene *Wolfgerus*. Deze wordt in 1105 'scultetus (=schout) de Amstelle' genoemd.¹⁶

Egbert van Amstel wordt van 1131 tot 1172 in een aantal oorkonden genoemd. Hij oefende als ministeriaal van de bisschop van Utrecht de functies van schout en meier in Amstelland uit, waar hij macht naar zich toetrok die aan de bisschop toebehoorde. Dan wordt in oorkonden sinds 1222 *Gijsbrecht II van Amstel* heer van Amstel genoemd.

Toen hij in 1203 Ada van Holland en haar gemaal Lodewijk van Loon tegen Willem I van Holland steunde, verwoestte de Kennemers zijn slot te Oudkerk. Aan de zijde van de bisschop van Utrecht streed hij tegen de Drenthen in de slag bij Ane in 1227.

Door het huwelijk van *Gijsbrecht III* met Bertrade van IJsselstein kwamen het hoge en lage gerecht van Benschop en Noord-Polsbroek, met andere rechten en goederen, alsmede het halve gerecht van Opburen aan het Amstelse huis. Bertrade stamt waarschijnlijk af van de heer van IJsselstein die in 1144 gesneuveld is.¹⁷

Gijsbrecht IV van Amstel was de oudste zoon van Gijsbrecht III en een broer van *Aernoud van Amstel, heer van IJsselstein*.

Aernoud¹⁸ had in 1267 bezittingen in de Achtersloot; in 1275 ontving hij voor zichzelf en zijn oudste kind van de deken en het kapittel ten Dom tien hoeven¹⁹ lands en alle anderen goederen en rechten van dit kapittel in Achtersloot in lijfpacht. In 1277 kocht hij van Wouter Van Utengoye het gerecht, de tijns, het veerschip en de visserijrechten te Eiteren welke goede-

ren een leen waren van de heer Van Cuyck.²⁰

Een zoon van Aernoud was *Gijsbrecht van IJsselstein*. In 1279 werd hij door het kapittel van St. Marie beleend met gronden aan de Achtersloot.²¹

In hetzelfde jaar kreeg Gijsbrecht ook het dagelijks gerecht van de grond die voor het kasteel gelegen was²² in erfpacht, en de dagelijkse rechten van Meerlo en het huidige IJsselveld tot aan de Meerndijk, met allerlei inkomsten van de hofsteden die daar lagen. Bovendien kreeg hij inkomsten uit de hofsteden van Opburen²³, Eiteren en Maarne²⁴. Hetzelfde land pachtte Gijsbrecht later nog eens voor 16 jaar.

In 1297/98 werd het kasteel gedurende een jaar belegerd²⁵. Gijsbrecht werd als gevangene naar Culemborg²⁶ weggevoerd, en Beerte had de leiding bij de verdediging van het kasteel²⁷. De gehate raadsman van de Hollandse graven, Wolfert van Borselen kreeg IJsselstein, Polsbroek en Benschop in handen, maar een jaar later overkwam hem²⁸ hetzelfde als Floris V. Gijsbrecht wist zich vrij spoedig met de graaf en de bisschop te verzoenen.²⁹

Gijsbrecht was getrouwd met Baerte/Beerte van Heukelum. Hij stierf in 1343/44.

Een jongere broer van Gijsbrecht van IJsselstein was *Aernoud van Benschop*. Deze kreeg Polsbroek en Benschop bij de dood van Aernoud van Amstel/van IJsselstein.

Aernoud van Benschop was betrokken bij de samenzwering tegen Floris V in 1296. Gerard van Velzen vluchtte met de samenzweerdere naar zijn kasteel Cronenburg. De woedende volksmassa wilde hen lynchen, maar door de hulp van zijn broer Gijsbrecht wist Arnoud als een van de weinigen te ontkomen. (Voor de stamboom van de heren van IJsselstein en Benschop uit het Amstelse huis zie Bijlage I)

3.5. HET DRAMATISCHE VERLOOP/ HET GOEDE TEGENOVER HET SLECHTE/ DE TRAGISCHE HELD

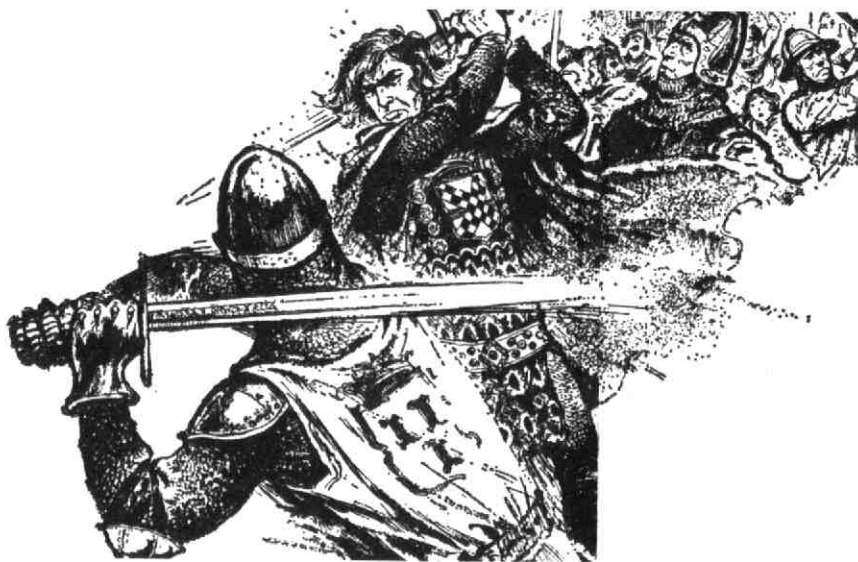
Om een beeld op te roepen van een ongecompliceerde en absolute maatschappij maakt Kieviet gebruik van een strakke typologie: De personen die in dit verhaal optreden, worden duidelijk zwart-wit voorgesteld: de vijanden zijn slecht tot op de draad, terwijl de 'eigen mensen' tot in de ellendigste omstandigheden edel blijven. (Dit met een pedagogische bedoeling!)

In Gijsbrecht van IJsselstein heeft Kieviet een tragische held neergezet. Hij heeft gebruik gemaakt van de klempositie waarin Gijsbrecht verkeerde tussen de Graaf van Holland en de Bisschop van Utrecht. Hij wilde al laverend, twee heren dienen³⁰, zoals verwoord in de volgende passage:

*"Als Maarschalk van Utrecht zou ik in geen geval het zwaard tegen Utrecht voeren; evenmin als tegen de Graaf, omdat deze mijn leenheer is"*³¹.

Maar toen die twee met elkaar in strijd kwamen, kon hij niet anders dan een verkeerde beslissing nemen.

De schrijver weet te bereiken dat de toeschouwer/lezer de kant van Gijsbrecht kiest.

'Het goede tegen het slechte.'

Gijsbrecht van IJsselstein verslaat Hendrik van Vianen te Dordrecht in een rechtstreeks duel.

Detail van de tekening op pag. 178 van 'Fulco de Minstrel' uit 1970.

Let op de stadswapens van IJsselstein en Vianen.

3.6. INDIVIDUELE I.P.V. POLITIEKE PROBLEMEN

Binnen het kader van dit verhaal past het ook dat Kieviet politieke problemen versmalt tot individuele sympathie of antipathie; het abstracte(re) politieke machtsspel wordt tot een persoonlijke confrontatie vereenvoudigd: De politieke macht van de graaf van Holland en zijn kring wordt samengebracht in Hendrik van Vianen, die wordt voorgesteld als een brallende machofiguur; hij wordt tijdens een toernooi door Gijsbrecht verslagen.

*"Zijn ogen stonden somber en dof, en er kwam alleen gloed in als hij Heer Gijsbrecht aankeek...het was de gloed van de haat. Want hij haatte de fiere, jonge edelman, tegen wie hij, de trotse Vianen, die zich zo graag "de onoverwinnelijke" noemde, was overwonnen."*³²

Gijsbrecht staat later ook fysiek tegenover Wolfert van Borselen, en Bertha op de kasteeltrans staat oog in oog met Hendrik van Vianen.

3.7. DE VOLKSJONGEN DIE TOT RIDDER WORDT GESLAGEN

In het laatste hoofdstuk worden Jonker Jan van Asperen en Fulco tot ridder geslagen. En Fulco wordt tot kastelein (=kasteelbeheerder) van Heukelum aangesteld. Kieviet heeft zijn doel bereikt: de sympathie van de lezer gaat uit naar Fulco: een gewone jongen, niet van adel, die door zijn trouw, optimisme, assertiviteit en creativiteit bij het oplossen van problemen deze steeds weer tot een goed einde weet te brengen en die voor die positief gewaardeerde burgerdeugden beloond wordt.

4. LITERAIRE CONVENTIES

Bij het lezen komen allerlei zaken erg bekend voor. Dit komt mede doordat er een aantal veelgebruikte patronen wordt toegepast; m.a.w. Kieviet heeft een aantal literaire trucs uit de kast gehaald:

4.1. DE NAAM FULCO

Het is een intrigerende naam die Kieviet aan de trouwe hulp van Gijsbrecht heeft gegeven. Men associëert die naam gemakkelijk met de Middeleeuwen en eveneens met het Fries. In onze tijd eindigen er veel tweelettergrepige namen op -y; in de literatuur van de vorige eeuw die zich bezighield met Middeleeuwse stof werd vaak een eigennaam, gevormd door een trochee waarvan de laatste lettergreep op -o eindigt, gebruikt voor jongelui van adel of in de periferie van de adel. Een beperkte steekproef leverde het volgende op: In *Fulco de Minstreef* komt naast Fulco ook de naam Dodo voor. In *De Roos van Dekama* van Jacob Van Lennep trof ik de naam Feiko. In zijn *Onze Voorouders*³³ in het verhaal 'De Friezen te Rome' Okko; in 'De koorknaap' Uddo; in 'De gestoorde bruiloft' Sikko; in 'De Saksische Weezen' Gozo; in 'Chariëtto' Odo; in 'De reisgenoten' Hugo, Razo, Igo, Duco, Eelco en Fulco.³⁴ Het is aannemelijk dat de boeken van Van Lennep met veel Noord-Hollands-Friese verhalen die zich in de Middeleeuwen afspeelden tot de keuze van de naam geleid hebben.

Fulco vermomd als oude minstreef.

Tekening van Rie Reinderhoff uit de eerste uitgave van 'Fulco de Minstreef'.

4.2. HET KOPPEL

Het is opvallend dat in de literatuur (met en zonder hoofdletter) door de eeuwen heen veel werken waarin koppels voorkomen, kunnen bogen op een grote populariteit. Allereerst zijn er de liefdesparen, maar die staan in een andere

relatie tot elkaar dan de meester en de knecht: de koppels waarin sprake is van een zekere vorm van dienstverband, waarbij de een de ander uit de ellende moet zien te halen waarin deze vaak door eigen schuld terecht gekomen is. Ik wil er enkele in alfabetische volgorde noemen: Asterix en Obelix, Bulletje en Bonestaak, Don Quichote en Sancho Panza, Heer Bommel en Tom Poes, Karel ende Elegast. In deze reeks passen Gijsbrecht en Fulco. Deze laatste heeft doordat hij vrij is van adellijke conventies waaraan zich Gijsbrecht dient te houden, meer speelruimte.

4.3. DE VERMOMMINGEN

Een literair foefje dat in de historische romans in de vorige eeuw geregeld voorkomt, is de vermomming. De lezer heeft het meteen door, maar de romanpersonages merken het meestal niet op. Wanneer Fulco in Dordrecht op het kasteel van Aloud vermomd als grijsaard van meer dan zestig jaar zijn liederen ten gehore brengt, staat er heel tekenend:

„Het moet stellig een minstreef zijn van de eerste rang.” Blz. 152

Het beeld van Fulco bij de Visbrug in de IJsselsteinse binnenstad. Het beeld is gemaakt door Martijn Vergouw en Peter Siccama en is in 1983 geplaatst. Op de sokkel een steen met de tekst:

Fulco 1279 - 1363

"De oude stad van IJsselstein. Laat hier jouw moed en daden fel.

Jouw liederen en snarenspeel. In brons en steen vereeuwigd zijn."

(zie HKIJ uitgave 22, pag 39 e.v.)

*" met een heldere fraaie stem, die iedereen verrukte en die bij zo'n oud man door niemand verwacht werd, zong hij een roerend lied..."*³⁵.

Gijsbrecht neemt onder vermomming deel aan een toernooi, en weet de machofiguur Van Vianen te verslaan. Aan het einde van het verhaal komen deze twee elkaar nog eens tegen in een gevecht, waarbij Van Ijsselstein zijn monnikskap afgooit. Na *"een vreselijk strijd die lang onbeslist bleef"*, won uiteraard Gijsbrecht.

Voor het verloop van het verhaal is het nodig en tegelijk kan Fulco blijf geven van een groot observatievermogen, wanneer Peer door de mand valt. Deze Peer was een dienaar van de vijand Hendrik van Vianen. In het begin van het verhaal heeft hij Jonkvrouw Bertha overvallen om haar te beroven van haar sieraden. Fulco weet hem te verdrijven en slaat hem met het zwaard op het hoofd. Later wordt Peer door Fulco herkend omdat hij op een stuntelige manier die hoofdwond bedekt wil houden.

4.4. LOSSE DRADEN IN HET LAATSTE HOOFDSTUK

Zoals bij veel historische romans uit de vorige eeuw worden in het laatste hoofdstuk de 'losse draadjes' weggewerkt. In alinea's van slechts een paar regels per persoon wordt verteld hoe het met ieder verder afloopt: De dood van Wolfert van Borselen, de terugkeer van Gijsbrecht en Bertha op het kasteel en hun praalgraf in de oude Nicolaaskerk.

4.5. VONDELS GIJSBRECHT

Het is het niet verwonderlijk dat de schrijver gebruik maakte van overeenkomsten met en verwijzingen naar het toneelstuk van Joost van den Vondel. Gedurende de laatste decennia van de vorige eeuw was er duidelijk sprake van een Vondelrevival, het gaat om een stof waarin een Gijsbrecht centraal staat, en in het toneelstuk wordt verwezen naar de geschiedenis waarover "Fulco de Minstrel" ook handelt.

Allereerst is er de naam van de manlijke hoofdfiguur: dat is in beide werken een Gijsbrecht uit het geslacht Van Amstel. In beide werken gaat het ook om een belegering. In werkelijkheid was de belegerde in de geschiedenis die door Vondel werd bewerkt, niet Gijsbrecht maar Jan van Amstel die na de inname van Amsterdam door de Kennemers en de Waterlanders onder aanvoering van Witte van Haemstede en Nicolaes van Putten in mei 1304, de wijk nam naar Utrecht³⁶.

Interessanter is de verwijzing naar Baerte in Vondels toneelstuk: wanneer Amsterdam belegerd wordt, vraagt Badeloch haar man Gijsbrecht met hem de stad te mogen verdedigen. Hij zegt dan dat zij een vrouwenhart heeft, waarna Badeloch antwoordt:

" Neem eens de proef daervan.

Heldinnen stonden eer als onbeweeghde posten.

De faem van vrouwen roemt die stad en volck verlost.

Uw moeder Baerte toont hoeveel een vrouw vermagh,

*Wanneer zy Ysselstein verdedigt jaer en dag."*³⁷

In het "Kort Begryp"³⁸ meldt Vondel:

"de graefsgезинден[...] belegerden hem in zijn stad *een rond jaer lang...*"

In het tweede hoofdstuk van de "*Tegenwoordige Staat van Utrecht*"³⁹ treft men over het kasteel te IJsselstein aan:

"De Hollanders [...] sloegen 't beleg voor 't Slot te Ysselstein, welk [...] *na dat het een rond jaar belegerd [...] was, bij verdrag overging.*"⁴⁰

Een derde aspect betreft de spion. 'Vosmaer de Spie' weet bij Vondel het vertrouwen te wekken van Gijsbrecht, en hij laat de vijandelijke troepen binnen die verborgen zitten in een schip met rijshout. In "Fulco de Minstreel" varieert Kieviet op dit gegeven: Peer wordt op kasteel IJsselstein binnengehaald nadat hij Fulco heeft geholpen bij het ontvoeren van het kind van Vianen. Hij wordt in vertrouwen genomen, en moet zelfs deelnemen aan de wacht. Wanneer de val van het kasteel ten slotte dreigt, is hij bereid verraad te plegen om zijn eigen hachje nog te redden. Nog juist op tijd kan men verhinderen dat hij de sluippoort opent voor Vianen.

Ten slotte is er nog de voorspellende droom. Kort voordat Amsterdam dreigt te vallen praat Badeloch met haar man Gijsbrecht over haar angstdroom dat zij hem zal verliezen:

*"My leit, 'k en weet niet wat, een zwaerigheid op't hart.
Ick heb in mijnen slaep yet schrickelijx vernomen,
Een droom bezwaert mijn hart. Gezichten doen me schroomen."*⁴¹

Wanneer Gijsbrecht bij Kieviet afscheid neemt van Bertha om zijn politieke missie te gaan uitvoeren, vraagt hij haar:

"En waarom ben je dan nu wel bevreesd?"

Zij antwoordt dan:

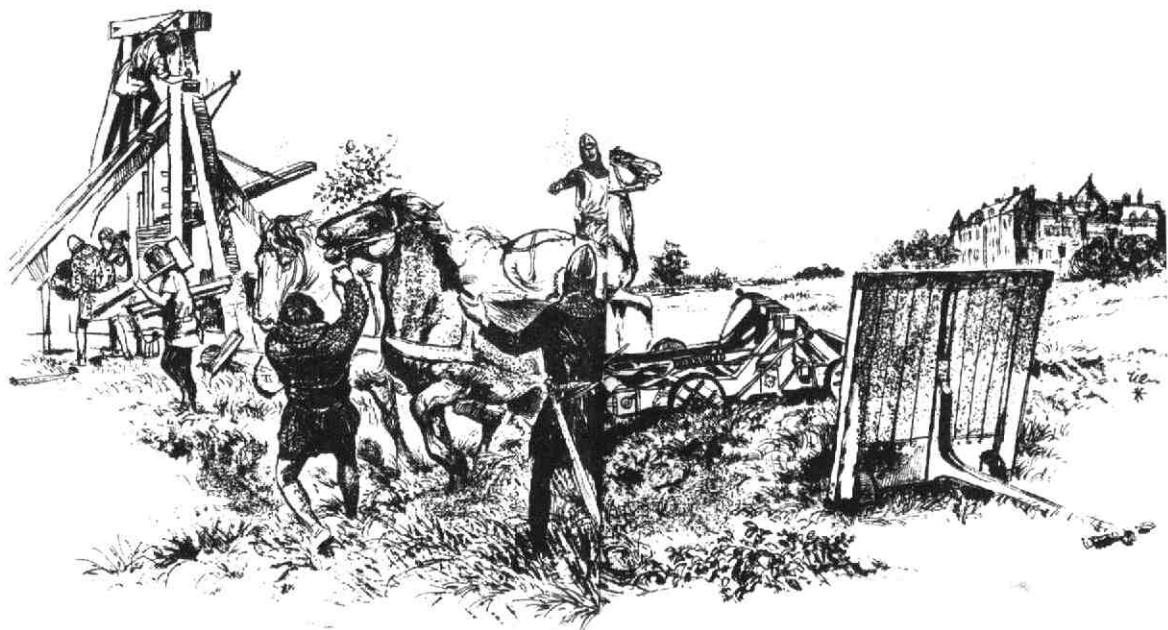
*"Omdat ik... O, Gijsbrecht, 't was zo akelig, o, ga toch niet naar he hof te Veere ... Omdat ik zo'n vreselijk nare droom gehad heb."*⁴²

5. RUIMTELIJKE INFORMATIE:

Kieviet schrijft zijn verhaal vanuit een historische en literaire invalshoek⁴³. De informatie m.b.t. de omgeving waarin het verhaal zich afspeelt, rammelt aan alle kanten.

5.1. HET RIVIERENGEBIED

Dat bij de tochten tussen Heukelum en IJsselstein zowel de Linge als de Lek moest worden overgestoken, komt nergens in het verhaal voor⁴⁴. Wanneer Gijsbrecht en Fulco in het eerste hoofdstuk van het verhaal van Heukelum naar IJsselstein gaan, komen ze door een bos waarin ze bescherming zoeken tegen een onweer. De lezer zal daarbij uit eigen beweging waarschijnlijk niet aan een griendbos of een vloedbos gaan denken. Toch zal dat in het rivierengebied de meest waarschijnlijke verschijningsvorm geweest zijn in die tijd. Maar het type bos doet er hier niet veel toe want het gaat hier om een functie in tra-

Het beleg van
het kasteel in
1297.

Voor de weergave van het kasteel werd als basis de tekening van R. Roghman uit 1647 gebruikt. Het kasteel zal er in 1297 heel anders hebben uitgezien. Duidelijk is te zien wat met een 'blijde' wordt bedoeld. Tekening van pag 178 uit 'Fulco de min-streel' van 1970.

ditionele zin, iets tussen de polen veiligheid-onveiligheid, en er gaat een dreigende geheimzinnigheid vanuit.

5.2. HET KASTEEL

Om de kwaliteiten van Bertha breder uit te kunnen meten stelt Kieviet het kasteel voor als een kolossaal bouwwerk, met geheime sluiproutes, en machtige voorraadschuren. De fantasie is hier met de schrijver op de loop gegaan. Op bladzijde 101 kan men lezen dat er op de binnenplaats *een lindeboom* staat, waaronder de gedode verdedigers begraven worden. Later in het verhaal blijken op die binnenplaats meer van zulke bomen voor te komen: "...bij elke begrafenis die onder de grote *lindebomen* plaats had." ⁴⁴

Leuk in dit verband is overigens ook dat Rien Poortvliet op p.98-99 op de achtergrond het kasteel heeft afgebeeld zoals dat voorkomt op één van de tekeningen van Roeland Roghman uit 1646/47.

Het kasteel is tussen 1297 en 1647 wel een paar maal geheel of gedeeltelijk verwoest. De oudste nog bewaarde afbeelding van het kasteel stamt uit 1618.

5.3. DE AFWEZIGHEID VAN DE NEDERZETTING BIJ HET KASTEEL

Aan het begin van de belegering zijn er in het kasteel honderd manschappen en een onbepaald aantal vrouwen en kinderen. Wat die vrouwen en kinderen in het kasteel te zoeken hadden, blijkt niet uit het verhaal. Men mag veronderstellen dat ze bij die krijgers hoorden. Aannemelijker zou zijn dat op een of andere manier duidelijk was gemaakt dat er in 1297 al iets van een nederzetting bij het kasteel bestond, een basis voor de latere stad. Maar niets daarover in het verhaal. Evenmin wordt er melding gemaakt van de betekenis die deze

belegering voor de boeren-ontginners langs de Achterslootse Dijk⁴⁶ had. Hebben die mogelijk met hun levende have hun heil gezocht binnen de bescherming van het kasteel? Zij bevonden zich immers binnen het rechtsgebied van de Van Amstels.

5.4. HET PRAALGRAF

In de voorlaatste zin van het laatste hoofdstuk spreekt de schrijver de lezer aan: "...en wanneer ge ooit het stadje IJsselstein bezoekt, verzuim dan niet het praalgraf te gaan zien waarin nog, zij aan zij, hun stoffelijk overschot rust."⁴⁷ (p.186).

Hier wordt weer teruggekoppeld naar de historische werkelijkheid: de grafombe van Gijsbrecht, Baerte, Arnoud en Maria van Henegouwen⁴⁸. Zij zijn authentiek historisch, dus zo wordt vaak geredeneerd.

6. DE DOELGROEP

Kieviet was er zich van bewust dat hij in zijn verhaal het een en ander uit moest leggen voor zijn "jongelieden". Daarom worden in de tekst verklarende passages toegevoegd.⁴⁹ Een citaat als voorbeeld:

*"Inderdaad waren de vijanden bezig, die geduchte werktuigen in orde te brengen. Een blijde was een balk, die, net als een wip, om een spil draaide, maar de ene arm was zeer kort en droeg een bak met zware stenen. Aan de lange arm bevond zich ook een bak, waarin één of twee stenen werden gelegd. Als nu de lange arm, van het kasteel af, naar beneden getrokken en dan losgelaten werd, vloog hij, door de zwaarte aan de andere kant, met grote snelheid omhoog en wierp de inhoud van de bovenste bak met ontzettende kracht tegen of in het kasteel."*⁵⁰

Er is een soortgelijke beschrijving van een 'kat'. Om informatie over de politieke situatie aan te bieden voert Kieviet bisschop Willem van Mechelen op, in een gesprek met Gijsbrecht.⁵¹ Ook is informatie nodig over de machtsstrijd van Van Borselen⁵². Het zijn beslist niet de beste passages in de roman!⁵³

Na de voorafgaande analyse is wel duidelijk geworden dat Kieviet iets anders heeft nagestreefd dan het doorgeven van louter historische informatie. Het was kennelijk zijn bedoeling aan de jeugd een idool aan te bieden in de persoon van Fulco, waarin hij alle (vermeende) vaderlandse deugden bijeenbracht, te weten: trouw, vindingrijkheid, doorzettingsvermogen, moed, optimisme, etc. De middelen die hij daartoe aanwendde, waren van historische maar vooral van literaire aard.

Het verhaal van Fulco de Minstrel en het beeldje op de hoek van de Schuttersgracht zijn leuke afgeleiden, de toren en de open ruimte eromheen zijn authentieke 'lieux de mémoire' ...

IJsselstein, december 1997

Noten

- 1 Aan het eind van de jaren vijftig werd een straat in het plan "Kasteel" naar deze schrijver genoemd.
- 2 OLDE MEIERINK B., BAAREN G.VAN, e.a.: *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht*. Utrecht, 1995 p.510.
In dit boek is op p.508 een tekening van de plattegrond opgenomen waarop de verschillende gedeelten van het kasteel zijn gedateerd. De oudste delen behoorden tot het wooncompartiment dat langs de stadsgracht was gelegen.
- 3 AREND VAN SLICHTENHORST: *XIV Boeken van de gelderse geschiedenissen Van het begin af vervolgd tot aan de afzwerigh des koninck van Spaniën waer van 't eerste deel verhandeld de landbeschrijvingh. Getrocken meerendeels uyt de Latijnsse werken van loh.Isacus Pontanus, doch doorgaans veranderd, Verb ende vergroot*. Arnhem, 1654 p.195.
- 4 De schrijver werd geboren in Hoofddorp op 8 maart 1858 en overleed op 10 augustus 1931 te Wassenaar. Hij beëindigde zijn loopbaan in het onderwijs in 1917. Hij was toen hoofd van de openbare lagere school B te Zaandam. Vanaf dat jaar wijdde hij al zijn tijd aan het schrijven.
- 5 In totaal schreef Kieviet tussen 1890 en 1931 drieënvijftig boeken. Hij was daarbij voornamelijk op de jeugd gericht.
Een kleine selectie van bibliografische gegevens rond 'Fulco de Minstree!': *Grote omnibus van historische verhalen IIC*. JOHAN KIEVIET; herz. door Rik van Steenberg; geill. door Ben Horsthuis. - Lisse: Rebo-productions, cop. 1989. - 822 p.: ill.; 23 cm. - (Serie klassieke kinderboeken) Het bevat: *Het slot Op de Hoef*. - Oorspr. uitg.: Amersfoort: Valkhoff & Van der Dries, 1897; *Fulco, de minstree!*. - Oorspr. uitg.: Amsterdam: Van Holkema & Warendorf, 1892; *In woelige dagen*. - Oorspr. uitg.: Amsterdam: Van Holkema & Warendorf, 1894; *De duinheks*. - Oorspr. uitg.: Amersfoort: Valkhoff, 1913; *In den Otter*. - Amersfoort: Valkhoff & Co., 1908. - (Kieviet's geïllustreerde historische bibliotheek; no. 3). Ook zijn er 'modernere' - in ieder geval kortere versies van het verhaal gemaakt b.v.: *Fulco de minstree!* / geschreven door C.JOH. KIEVIET; naverteld door Syte de Haan; met tek. van Jaap Nieuwenhuis. - Groningen: Dijkstra, (1989). - 111 p.: ill.; 22 cm. - (De wenteltrap) Oorspr. uitg.: Wolters-Noordhoff, 1985.
- 6 O.a. Nuyens heeft een aantal werken gepubliceerd over onderwerpen uit die periode.
- 7 met name onder invloed van Byron en Scott
- 8 J.HUIZINGA: *Herfstij der Middeleeuwen; studie over levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden*. Tiende druk. Haarlem, 1963 p.5.
- 9 Voor de mogelijke bijdrage van Jacob van Maerlant aan de politieke en morele opvoeding van Floris V, zie: OOSTROM F.VAN: *Maerlants wereld*. Amsterdam 1996.
- 10 VERKAIK J.W.: *De moord op graaf Floris V*. Hilversum, 1996. Middeleeuwse studies en bronnen XLVII.
- 11 Zie Bijlage II
- 12 Het zou misschien niet vreemd geweest zijn als hij meegedaan had, want door verdragen in 1285 en 1288 kwamen Stichtse lenen die o.a. de Van Amstels in bezit hadden, in handen van Holland. De bisschop van Utrecht stemde hier niet mee in. En toen graaf Jan van Holland van Gijsbrecht eiste dat hij zijn kasteel beschikbaar zou stellen voor de oorlog tegen Utrecht die nu volgde, weigerde Gijsbrecht. Dit had een belegering van zijn kasteel tot gevolg. [Niet die van 1296(?)]

- 13 Op de plaquette onder het beeld op de Visbrug staan de fictieve jaartallen van geboorte en overlijden vermeld: 1279- 1363. [Een grapje van de beeldhouwers P.Siccama en M.Vergouw]
- 14 Nuyens stelt het voor dat het paar al meer dan vijftien jaar getrouwd is, want het heeft al grote kinderen [Zie Bijlage 1]
- 15 W.A. VAN SPAEN, *Historie der heeren van Amstel, van IJsselstein en Mijnden*. Den Haag, 1807 p.119-163, het deel over de historie van het Huis van IJsselstein.
- 16 O.B.U.nr 273 (Oorkondenboek Utrecht)
- 17 Zie voetnoot 3
- 18 Het wapen van IJsselstein was zijn persoonlijke wapen: een balk met een andreaskruis eroverheen. Zie L.J. GOEDEMONT: 'Stadswapenwandelingetje'. HKY nr.16 (nov.1980)p.19-23
- 19 Een hoeve lands bestond uit 16 morgens; een morgen was in de Rijnlandse maatvoering 600 roeden; dat is 8514,35 m². Een hoeve had dus een oppervlakte van 13,62 ha.; een viertel = vierde deel van een hoeve = vier morgen
- 20 O.B.U. 1277 sept. 9, nr. 1949.
- 21 In de overeenkomst wordt melding gemaakt van het feit dat Gijsbrecht brieven heeft gezien en horen voorlezen waarin stond dat zijn ouders en voorouders heren zijn geweest over Benschop, Noord-Polsbroek en IJsselstein. Dit zou dan in verband gebracht kunnen worden met de eerdergenoemde Jan van IJsselstein.
- 22 Hierbij niet te denken aan de gronden aan het latere Kronenburgplantsoen, maar aan de latere "Hofkamp".
- 23 Opburen lag voorzover men heeft kunnen achterhalen, in de polder Over-Oudland langs de Kromme IJssel.
- 24 O.B.U.1285 okt. 12 nr. 2242
- 25 Kieviet gaat uit van 1297, Nuyens van 1298.
- 26 Bij Kieviet naar Culemborg, bij Nuyens naar Vianen; Wagenaar (zie volgende voetnoot) geeft alleen dat Gijsbrecht niet aanwezig was; de ontvoering van het kind van Vianen zal daarmee ook op de literaire rekening van Nuyens komen staan; Kieviet heeft deze vondst dan overgenomen.
- 27 In WAGENAAR: *Vaderlandsche Historie* deel III p.113 -114: (1749 - 1759)
 "Wolferd (van Borselen) riedt den Graave [=Jan I], dat men zig van 't Slot te Ysselstein, op de grenzen van 't Stigt gelegen, verzekeren mogt. Dit Slot behoorde onder de goederen der Heeren van Amstel, waarom Graaf Jan, dien het gezigt van de Moorders zyns Vaders zo zeer trof dat hy de oogten altoos naar de aarde geslaagen hieldt, oordeelde, dat hy 't met regt bezetten mogt. Doch Gysbrecht van Ysselstein, zoon van Arnoud van Amstel, die Maarschalk van 't Stigt was, weigerde 't Slot den Graave in te ruimen. Terstond daarop, deedt de Graaf, op Wolferds raad, Heirvaart beschryven, en 't Slot belegeren. Al wat de Krygskonst dier tyden hadt konnen uitvinden, werdt in 't werk gesteld, om 't Slot te winnen. De muuren werden gebeukt, door de geweldige zwaare steenen, die de Blyden uitwierpen. De Burgzaaten, die zig op de transen vertoonden, werden, door de Boogschutters, van de Katten en Evenhoogen, welken men voor 't Slot geplant hadt, geveld.
 Gysbrecht zelf was niet op 't Slot; dog zyne Egtgenootte, Vrouw Baarte, stondt de felste stormen door, zonder van opgeeven te willen hooren. Het vangen van Heere Gysbrecht, die, door Huibrecht van Kuilenburg, verrast was, benam haar den moed niet. Zy gaf voor, dat zy, buiten goedvinden van haaren Man, 't Slot niet durfde opgeeven. Omstreeks een

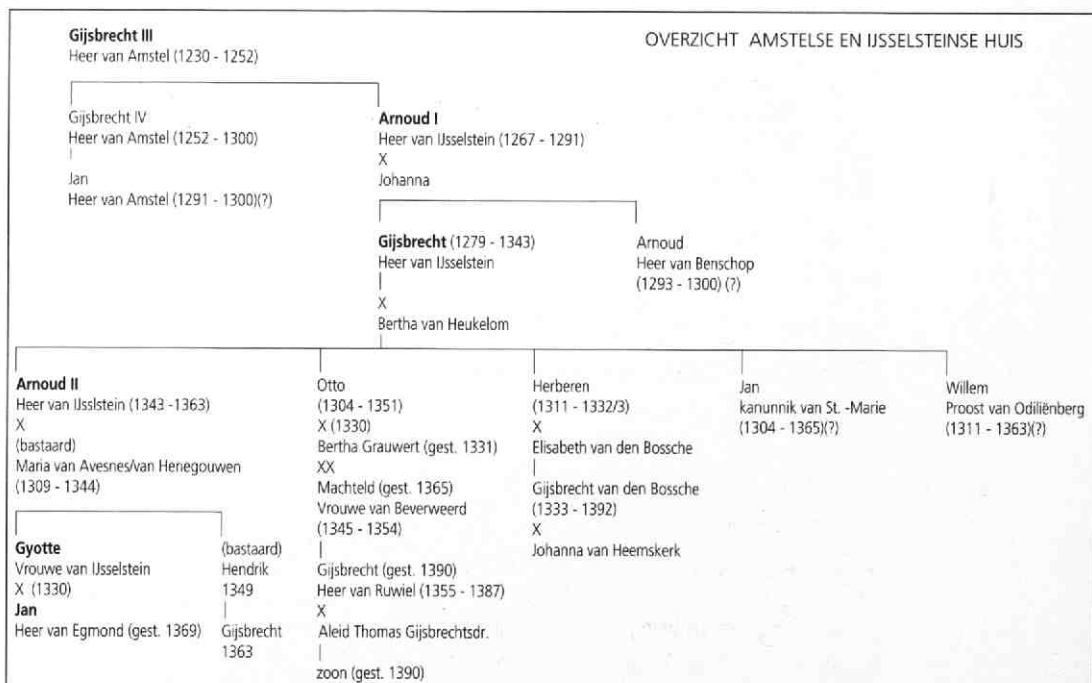

jaar had dit Beleg geduurd, toen de dappere Vrouw aanbodt, 't Slot te willen ruimen, mits men haar en den haaren 't lyf en de vryheid behouden liet. Dog zy kon dit slegts voor zig zelve en voor de helft der Burgzaaten bedingen. Toen de Poort geopend, en men langs horden, want de brug was reeds vernield, over de Graft, in 't Slot, gekomen was, werden 'er niet meer dan zestien weerbare mannen binnen gevonden. Deeze geringe Bezetting werdt naar Dordrecht gebragt: alwaar men hen, ten overstaan van Aloud, thans, in Renesse's plaats, Baljuw van Zuid-holland, looten deedt, om 't leeven. Men hadt een Hollandschen Penning geslooten in een rond bolletje, en een Leuvenschen, in een ander, van gelijke verw en gedaante. Die 't laatste bolletje trokken, verbeurden 't lyf, en werden terstond onthalsd. De anderen behoorden, volgens 't Verdrag, op vrye voeten gesteld geweest te zyn; doch Aloud hieldt hen, tegen regt, gevangen."

- 28 in augustus 1299
- 29 Toestemming tot de bouw van de kerk kreeg Gijsbrecht van bisschop Guy op voorwaarde dat zoon Arnoud zou trouwen met Maria de bastaarddochter van Guy. (Zie : ARKEL R. VAN: "Wie is wie?"; namen bij het grafmonument 'Van Amstel". HKY nr. 67 (december 1993) p.129-134.)
- 30 In werkelijkheid zal hij hen tegen elkaar hebben uitgespeeld om er zelf beter van worden.
- 31 Ik verwijst naar de dertiende druk (1970) Kieviet, p.63
- 32 Kieviet, p.48
- 33 Mr. J. VAN LENNEP: *Onze Voorouders* . Leiden (1838-1844)
- 34 *De Reisgenoten* is een raamvertelling waarin een aantal deelnemers aan de achtste kruistocht van 1270 per schip terugkeert naar onze gewesten. Om de tijd te doden doet ieder op de beurt een vertelling. In het 'verhaal van broeder Steven' komt een Ridder Fulco voor, die Heer van Bern(e) is.
- 35 Kieviet, p.134
- 36 H.C.DIFEREE: *De volledige werken van Joost van den Vondel*, bezorgd en toegelicht door - conservator van het Vondelmuseum te Amsterdam, met een inleiding van Prof.Alb. Verwey. Utrecht, 1929. Deel II p.392.
- 37 Ijsselstein werd in 1297/98 belegerd; Amsterdam in 1304. Het is fysiek onmogelijk dat Baerte van Heukelum de moeder van Gijsbrecht IV van Aemstel is geweest. Het is via overlevering dat Gijsbrecht III van Amstel met Bertrade/Baerte van Ijsselstein getrouwd was; Vondel heeft mogelijk wegens de gelijklopende naam personen verwisseld. Maar er kan ook sprake zijn van dichtelijke vrijheid. Dat is ook het geval bij Badeloch, want zij was in werkelijkheid een zuster van Gijsbrecht IV en de vrouw van Herman van Woerden.
- 38 de samenvatting van de inhoud o.c. p.403.
- 39 *Nederland in Vroeger Tijd, 18e eeuwse beschrijving van steden en dorpen in Nederland*. Deel VIII Utrecht, historisch overzicht van het gewest Utrecht en beschrijving van de regeringscolleges, gerechtshoven, enz. Oorspronkelijk uitgegeven te Amsterdam bij Isaak Tirion, boekverkoper in de Kalverstraat in het jaar 1758 en opnieuw uitgegeven in het jaar 1965 door de Europese Bibliotheek, Zaltbommel.p.60-61.
- 40 (Cursivering van mij, P.B.) O.c. p 58 wordt over het beleg van Montfoort vermeld: "... na dat het een jaar belegerd geweest was..." Kennelijk werd deze formule gebruikt om aan te geven dat het beleg langere tijd geduurd heeft; wanneer om een beleg van korter duur gaat, treft men vaak iets aan als: 'werd eerlang overmeesterd'.

- 41 Vondel, p.427
- 42 Kieviet, p.57-58
- 43 Bij dit laatste valt ook te denken aan de liederen en balladen die door Fulco ten gehore worden gebracht.
- 44 Nuyens laat gebruik maken van pontveren op de Lek.
- 45 Kieviet, p.151 (De cursivering is van mij, P.B.)
- 46 Halverwege de dertiende eeuw wordt daar al melding van gemaakt.
- 47 Kieviet, p.186
- 48 ARKEL R. VAN: "Wie is wie'?"; namen bij het grafmonument 'Van Amstel'. *HKY* nr. 67 (december 1993) p.129-134.
- 49 Achter in het boek is in latere drukken zelfs een woordenlijst opgenomen waarin vreemde woorden verklaard worden.
- 50 Kieviet p.97-98
- 51 Kieviet p.30-32
- 52 Kieviet p.59-61
- 53 Om deze reden en om wat meer snelheid in het verhaal te brengen heeft Syte de Haan het gemoderniseerd. Zie daarover: AGNES JONKER: 'Voor IJsselstein en Bertha" .In: *HKY* nr.32 (april 1985) p.241-42.

Bijlage 1

Bijlge 2

De heren in de Lopikerwaard ¹

Het geslacht Van Amstell IJsselstein
had in leen IJsselstein en Benschop.

Het geslacht van van Lede- van Arkel
had in leen Haastrecht, Cabauw
en Zevender.

Het geslacht Utengoye
had in leen Willige Langerak en
Jaarsveld.

het geslacht de Rover
had in leen Montfoort.

Het geslacht van Woerden
had in leen Vliet ²

Het kapittel van Sinte Marie
had Lopik en Lopikerkapel.

1 UYL W.F.J. DEN: *De Lopikerwaard; deel 1 dorp en kerspel tot 1814; deel 2 de waterschappen. Utrecht, (deel 1) 1961 en (deel 2) 1963*

2 Vliet lag aan de noordzijde van de Lopikerwaard. Ten gevolge van de zuivering i.v.m. de moord op Floris V werden ook de goederen van Gerrit van Vliet verbeurd verklaard en moest hij het veld ruimen. DEN UYL I, p.429.

Stichting
Historische Kring
IJsselstein

Redactie: B. Rietveld
Meerenburgerhorn 10
3401 CD IJsselstein
tel: (030) 688 74 74

Druk: Abels bv, Utrecht

ISSN: 1384.704X

Uitgave: nr. 83, december 1997

Voorzitter: L. Murk, tel: (030) 688 16 27

Secretariaat: C.J.H. van Dijk-Westerhout,
Omloop West 42,
3402 XP IJsselstein,
tel: (030) 688 36 99

Penningmeester: W.J. van Vliet
J.W. Frisolaan 7,
3401 AX IJsselstein,
tel: (030) 688 16 60

Bank: Postbank. nr.: 4074718

Donateurs ontvangen het periodiek (4 uitgaven per jaar) en worden op de hoogte gehouden van de activiteiten. Nieuwe donateurs kunnen zich aanmelden bij de penningmeester waar tevens mutaties kunnen worden doorgegeven. Voor inwoners van IJsselstein is de bijdrage minimaal f 20,- (voor bedrijven f30,-). Voor hen die buiten IJsselstein wonen is de bijdrage resp. f 29,50 en f 39,50. Losse nummers, voor zover voorradig zijn à f 7,50 verkrijgbaar via het secretariaat. Voor dubbelnummers is de prijs f 10,-